

nekonečna. Na pojme entropie a pojme po-
la ilustruje Kuznecov vzťah identifikujú-
cich a individualizujúcich zložiek bytia,
ako ich chápe moderná veda. Bytie sa
javí ako jednota makroskopickej i mikro-
skopickkej zložky, jednota individuálnej ne-
totožnosti s identifikáciou, ktorej naruše-
nie vedie k odňatiu zmyslu makroskopické-
ho bytia. Neklasickú vedu v jej základ-
ných celostných obrysoch charakterizuje
Kuznecov ako doménu rozumu, ktorý de-
monštruje jednotu korpuskulárno-vlnové-
ho určenia castice, jednotu lokálneho fak-
tu a svetočiary, experimentu a logicko-ma-
tematickej dedukcie, jednotu pokoja a po-
hybu, totožnosti a netotožnosti, a teda
i z tejto jednoty vyplývajúcu genézu no-
vého typu racionality. Pre tento racionaliz-
mus, ktorý sa realizoval v neklasickvej ve-
de nášho storočia, je príznačná spätosť
s dialektikou, s pohybom, s komplementa-
ritou, s rastom paradoxných situácií. Rov-
nako príznačné je preň aj s tým súvisiace
popieranie ideálu klasickej vedy a vytyčova-
nie nového ideálu, ktorý má sám seba
negovať, prekračovať, a tak neprestajne po-
súvať nahor hranicu vedeckého skúmania.

⁶Gnoseologický optimizmus Kuznecovovej

knihy sa opiera nielen o konštatáciu už
jestvujúceho spomínaného ideálu neklasick-
kej vedy, ale aj o skutočnosť, a to predov-
šetkým o tú skutočnosť, že proces vedec-
kého poznania nie je nikdy procesom „pí-
sania na čistú tabuľu“, ale vždy je výsled-
kom dialógov medzi špeciálnovednými a fi-
lozofickými koncepciami tak minulých, ako
aj súčasných čias. A skutočnosť, že veda
napriek existencii kritických krízových ob-
dobí, období prehodnocovania, modifikácie
a neraz i radikálnej prestavby základných
zákonov a princípov, si zachováva v domi-
nantných programujúcich a opytujúcich sa
tendenciách svoju kontinuitu, dáva vlastne
zmysel nielen histórii filozofického a ve-
deckého poznania, ale aj histórii celej ľud-
skej existencie. Čitateľovi oboznámenému
aspoň so základnými poznatkami z oblasti
dejín filozofie, ako aj z oblasti modernej
vedy, poskytne kniha pocit obohatenia
o nový, syntetizujúci pohľad, o schopnosť
precítiť dialektiku vývinu filozofického
myslenia i dialektiku spätosti, vzájomného
pôsobenia všetkých dimenzií spoločenského
života.

Etela Farkašová

NEORACIONALIZMUS VERSUS NEOPOZITIVIZMUS A FILOZOFIA VEDY

NIKOLAJ G. MICHAJ, *Kritika gnoseologii neoracionalizma*. Izd. „Štínca“, Kišišov 1973, 142 s.

Medzi najplyvnejšie nemarxistické prú-
dy súčasnej filozofie vedy patria neopoziti-
vizmus a neoracionalizmus. Za predmet
kritickej analýzy a kritického zhodnotenia
si autor zvolil neoracionalizmus, pričom
nemalú pozornosť venuje juxtapozícii oboch
prúdov.

Zdá sa, že hlavným motívom práce bo-
lo úsilie dokázať, že traktovanie neoraciona-
lizmu ako zvláštneho filozofického smeru,
a nie ako umierneného neopozitivismu,
je oprávnené (s. 9). Treba však pozna-
menáť, že autor vedome obmedzuje neoraciona-
listické tendencie, tak ako sa sfor-

movali v štyridsiatych-päťdesiatych rokoch,
na okruh filozofov a vedcov zoskupených
okolo časopisu *Dialectica* (G. Bachelard,
F. Gonseth, J. L. Destouches, J. Piaget, P.
Février).

Podľa Michaja sa neoracionalizmus zá-
sadne rozchádza s neopozitivismom v troch
bodoch: 1. v charaktere logicko-matema-
tických tvrdení, 2. vo vzťahu medzi experi-
mentálnymi (empirickými) a formálnymi
vedami a 3. v povahe vedy (teórie) vôbec.

Ad 1. Pre neopozitivistov logicko-mate-
matické tvrdenia nemajú v procese vedec-
kého poznania faktúalný, ale funkcionálny

status. Nevypovedajú nič o skutočnosti, ale len klasifikujú empirické výpovede. Na druhej strane chápe Gonseth logiku ako intuitívnu fyziku predmetu; teda logicko-matematické tvrdenia vyjadrujú isté obsahy poznania, informujú o svete na vyššom stupni abstrakcie než tvrdenia iných vied.

Ad 2. Pre neopozitivistov sú experimentálne a formálne vedy navzájom úplne nezávislé; sú iného rádu, ako vyplýva z bodu 1. Neoracionalisti naopak postulujú ich dialektický vzťah: neexistuje ani jeden čistý empirický fakt, pri ktorého stanovení by sa nezúčastňovala logika, neexistuje ani jedna čistá logická operácia, ktorá by bola úplne nezávislá od experimentálnych faktov (Gonseth).

Ad 3. Pre neopozitivismus má veda (teória) ako taká a eo ipso kritérium jej vedeckosti konvencionálny charakter. „Je to svojvoľná konštrukcia, ktorá sa akceptuje nie preto, žeby odrážala objektívnu realitu, ale preto, že je užitočná a vhodná“ (s. 27). Neoracionalisti považujú vedu za historický proces konštitúcie a realizácie vedeckého predmetu (t. j. všetko, čo je vedecky reálne, sa stáva reálnym iba v istom teoretickom kontexte. Realizácia funguje nie ako abstrahujúca intencia púhej akumulácie empirických daností, ale predpokladá predbežné racionalizovanie skúsenostnej bázy, v dôsledku čoho sa táto báza stáva možnou vedeckou empiriou), i samej vedy (t. j. vzrast jej rationality, racionálneho statusu na úkor empirickosti) v dialektickej jednote.

V treťom bode, ako zdôrazňuje autor, sa zjavne ozýva subjektívne idealistický tón neoracionalistickej koncepcie vedeckej teórie napriek tomu, že sa neoracionalizmus považuje za tretiu cestu (Destouches ju nazýva filozofiou subjektivity, Gonseth idoneizmom, Bachelard filozofiou negácie alebo „novým vedeckým duchom“), ktorá údajne prekonáva obmedzenia materializmu aj idealizmu. Ako dôsledný neopozitivismus redukciou vedeckých tvrdení na bezprostredné zmyslové danosti (princíp

verifikácie, princíp priameho pozorovania) končí v krajnom fenomenalizme (s. 96), tak aj dôsledný neoracionalizmus je vystavený tejto hrozbe, kým absolutizuje racionálny moment teórie vzhľadom na empirický materiál.

Je zrejme, že v rámci smeru sa objavujú názorové odchýlky u jeho jednotlivých stúpcov. Aj v prípade neoracionalizmu N. G. Michaj nezabúda na ne poukazať. Špeciálne v prvej časti svojej knihy, venovanej všeobecným gnozeologickým otázkam filozofie vedy, podrobuje kritickému prehľadu predovšetkým názory Bachelarda, Gonsetha a Piageta, konfrontujúc ich so závermi marxistickej epistemológie. Mnohé stanoviská, ktoré neoracionalisti zaujímajú k problému vzťahov racionálneho a empirického momentu vedeckej teórie, sú zhodné s dialektickým aspektom.

Pre dialektický materializmus platí, že racionálna zložka poznania izomorfne modeluje skryté reálne relácie, pričom model relácie je výsledkom zložitej racionálnej prefabrikácie zmyslových daností. Dialektika poznania sa tu však neobmedzuje len na subjektívny moment dialektiky pojmu, racionálneho a empirického podielu pri tvorbe pojmu ako ú väčšiny neoracionalistov, ale súčasne je dialektikou poznávacieho subjektu s objektívnou skutočnosťou. Vedeckotechnická tvorba teda nevytvára objektívne zákonitosti, vedecký predmet par excellence (Bachelard), ale iba podmienky, aby sa prejavili a mohli poznať.

Ako autor tvrdí, najbližšie k marxistickému postoju má Piagetova genetická epistemológia a najmä Gonsethova gnozeológia a jej základný pojem *schematizácia*. Poznanie je pre Gonsetha schematickou rekonštrukciou skutočnosti, ktorá sa zakladá na analógii a izomorfizme (s. 49). Objektivita poznania je garantovaná prostredníctvom jeho relativity, ktorú Gonseth poníma ako otvorenosť filozofie voči novým vedeckým poznatkom.

V druhej časti svojej publikácie podáva Michaj paralelný prehľad neoracionalistic-

kých a neopozitivistických názorov na povahu a štruktúru fyzikálnej teórie.

Povahou je teória buď modifikovaným odrazom objektívnej skutočnosti, alebo konštruktívnou invenciou ľudského rozumu. Pri týchto úvahách poslúžila neoracionalizmom ako „prubišský kýmen“ pre ich konklúzie kvantová mechanika a teória relativity. Tak P. Février tvrdí, odvolávajúc sa na niektoré Einsteinove výroky, že teória je slobodný produkt imaginácie mysliteľa. J. L. Destouches sa kloní skôr k názoru pozitivistov, podľa ktorých má fyzikálna teória klasifikačný a konvencionálny charakter. Takáto unilaterálnosť, pokiaľ ide o povahu teórie, vedie v krajných prípadoch: a) k negácii signifikantnosti empirických daností pre fyzikálnu teóriu; b) k absolutizácii významu empirie (experimentu) pre fyzikálnu teóriu.

Podľa Michaja fakt, že v klasickej teórii merania, empirické postupy predchádzali abstrakčnej aktivite vedeckého subjektu a že v prípade kvantovej mechaniky je to naopak, nás neopravňuje vyznávať racionalistickú krajnosť, ale dialektický a historický prístup pri skúmaní vzájomných súvislostí teórie a experimentu. Ako sám píše, „ich jednota má historický charakter. Formy tejto jednoty môžu byť najrozličnejšie v rôznych etapách vedeckého rozvoja“ (s. 78).

Týmto aspektom sa treba riadiť aj pri posudzovaní relácií medzi formálnou (matematickou, symbolickou) časťou teórie a

experimentálnymi postupmi, ktoré sú určujúcimi faktormi pri pojme štruktúry fyzikálnej teórie.

Správnosť dialektického stanoviska vzhľadom na vzťah racionálneho a empirického v teórii dokresluje autor v závere knihy na prípade funkcií teórie (deskripcia, explikácia, prognostika) a vzťahu logiky a fyziky. V prípade funkcií podľa neho teórii ochudobňuje tak neopozitivismus, ako aj neoracionalizmus, keďže prvý programovo ignoruje explikáciu, ktorú považuje za metafyziku, zdôrazňujúc opis, a druhý tým, že v istom zmysle robí opak, pričom oba prúdy zhodne preferujú prognostickú funkciu ako pre vedu základnú a zmysluplnú (s. 102). Pokiaľ ide o vzťah logiky a fyziky, autor poukazuje na jeho inverznú povahu. Platí totiž obopadne: a) výskumy a pokroky fyziky vedú k precízácii logických problémov; b) použitie logických systémov vo fyzikálnych teóriách prispieva k správnejším interpretáciám týchto teórií. Michaj ilustruje tento vzťah na roztržke kvantovej mechaniky s klasickou bivalentnou logikou, ktorá vyústila do požiadavky plurivalentnej logiky mikrosвета.

Autor taktó v nemalej miere prispel k bližšiemu vytýčeniu poľa pôsobnosti filozofov zoskupených okolo medzinárodnej revue *Dialectica*. Jeho kniha môže vhodne poslúžiť ako odrazový mostík pri kritickom vyrovnávaní sa s problematikou, ktorú neoracionalizmus nastolil, i s jej riešeniami, ktoré navrhol.

Žorž Flachbart